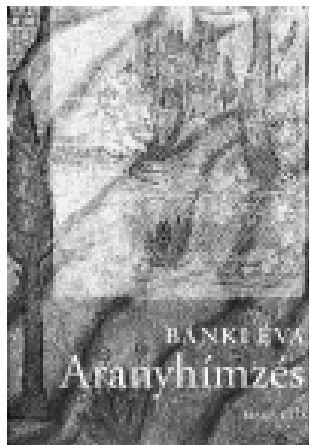

Bánki Éva: Aranyhímzés

EGY GELLÉRT-LEGENDA

**Magvető Kiadó
Budapest, 2005
184 oldal, 2290 Ft**

A szerző második regényét vehettük kézbe a 2004-ben megjelentetett *Esőváros* után, amely a családragény hagyományaira és hagyományaiból építkezett annak jellemzőivel keresve azt, ami az egyén és a történelem kapcsolataiból föltárható. E könyve külső kereteit szemlélve történelmi regény, amelynek történeti rajzolatára (posztmodern?) didaktikusság vetül.

Az agg, hetvenöt esztendőös püspök, Sebe – azaz „keresztény” nevén Anasztáz (38, 83), aki még tiszai nádkunyhóban kezén hat ujjal látta meg a napvilágot (kétszer is meg van írva: 15 és 31), „varázsló énekesek” leszármazottja (ez is ismétlődik: 31 és 38), – „jó László királyunknak szavát adta, hogy befejezett legenda, kész mű nélkül nem térnek haza” (61). Ugyanis Sebe küldöttséggel utazik a király („a Legújabb Fiatalember, a legifjabb Árpád”, 14) törekvései folytán „a habokból kiemelkedő, holdfényesen ragyogó házak” városába, Velencébe, „ahol mindenki csónakázva megy templomba” (15). László ugyanis „bevonulni készül Horvátországba, [ezért] szüksége van egy szentre, hogy a püspök a hódítást jóváhagyja” (14), – innen magyarózódik Sebe küldetése: feltárni Gellért múltját: „Olyan erő áradt belőle, olyan intenzitás [...], hogy senkinek sem juthatott eszébe, ki is volt ő régebben”; „[...] kereskedőként, idegenként vagy éppen Jeruzsálembe készülő szerzetesként érkezett[-e] Magyarországra” (63).

A nyomozásra kiválóan megfelelő lelki alkatú és intellektusú az agg főpap. Az induláskor diakónustól, titkártól, éneklő kanonoktól körülvéve „összecsaptak feje fölött az idegen nyelvek hullámai” (7). „Sebének eszébe jutott, miért érti az egyik latint, és miért nem érti a másikat. Ezek talán más-más nyelvet beszélnek, gondolta, vannak itt dalmátok, de vannak dél-olaszok is, és a két lantot cipelő idegen, akik lecsapják a szavak végét egy gyors rikkantással, az megint egy másfajta latin. Már nem törekedett arra, hogy az iskolában megtanult latin szavakat keresse görcsösen” (9). A nyelvhasználat különössége mintegy párhuzamban van az élet különös, egyedí voltával. Sebe úgy véli: „[...] ha az ember élni akar, álmában is megfejt a szabályokat, álmában is alkalmazkodik, figyel, résen van” (11). Ennek a törekvésnek jele, hogy „Sebe évekig hurcolta köpenye alatt Donatust [azaz a középkori latintanulás alapgrammatikáját], hogy leírja vele a magyar nyelv szabályait, de semmire se ment, megbukott, mint minden béketerv egy olyan földön, ahol az idegenek legjobban a madarakat értik” (11). A latin nyelv, amelyet (mondhatni) elkülönítve hasz-

nálnak a népek, látszhatott Sebe számára a rend alapjának, a „tudás” lehetőségének, az egyetlen régi „tudás”, melyet gyermekkorából megőrzött: a „szelek irányítására vonatkozó parancsok”; így azután a Donatusra alapozó szándék a nyelv(ezet) mögött az állandó figyelés, résen levés állapotát eredményezi számára. Hiszen azon is töpreng, hogy szavaink mélyén mit akarunk meglátni, s úgy véli, hogy „[...] a Nap [...] egy Jel, melyet az örökös Távollevő hagyott itt nekünk. A nyelvtanulás [...] nem más, mint az eredet, a latin szavak kutatása, a Jelek történetének – kezdetének – rekonstruálása” (23). A „történet” kezdetének kifürkészése Sebe feladata Gellért püspök kapcsán is, illetőleg ennek megoldása az, amivel „tartozik a magyar államnak” (10)

A Gellérttel kapcsolatos „tudás” már a nyelvi szinten foszladozó, hiszen „[...] a Gellért név olyan mintha alemán lenne, talán nem is alemán, hanem gót, de nem tudhatunk mindent [...]”; „[...] éppen a látható jelek össze is gubancolják a mély értelmű és igaz dolgokat”, „Ám [...] az Előképnek igaznak kell lennie” (24). Ennek alapján Sebe püspök azután bármilyen, némelykor nemcsak ellentmondó, hanem meglepő ismeretekhez is jut a „Legelfoglaltabb Fiatalember”-től, Andrea Morosinitől, látja, hogy „[...] a Város egy [...] ostoba fiút küldött félrevezetni őt” (37) a kanonizációs eljárás kapcsán, tudja, mi a dolga: „[...] a tények, a minden bizonnyal hamis tények révén összerendezzem a Történetet, megtalálom a Gellért-történet etimológiáját, olyan magabiztosan, olyan művészi tökéletességgel, ahogy a magyar szavaknál sohasem sikerülhet” (32). A „Magyar Donatus”, a magyar nyelvtan megír(h)atlansága az igazi fájdalom számára, hiszen Gellért „etimológiáját” el lehet készíteni Morosini, az „Ősi Művelt Sarj” jóvoltából felsorakoztatt rokonság fullasztó sokasága ellenére, amely Gellérttel rokon sereget „a Család Őse”, a „Szóvivő” mutat be Sebének (és az olvasónak).

A rokonság megismerése révén kerül a regényesemények közé egy kriminilasztikai szál, Sebe a híres aranyhímzők otthonába, a városszéli Morosini palotába látogat, ez a Legszélső Ház gyanús és félelmetes, a leghíresebb hímzőnőnek, Donna Morosininak finom hímzőkerete van csak a nagyteremben, és Sebe tudja, a tulajdonosnő halott... Gellért unokaöccse és felesége élt állítólag a házban, amit nem hitt, ám „Sebe ebben a legszélső házban is csak a legendaíráshoz szükséges ihletet kereste” (42). A holttesteket átvizsgáló főpap – még mielőtt kísérete, „a magyar fiúk” és az „Ügybuzgó Fiatalember” utolérték volna az egyébként üres házban – a halott hímzőnő kezéből kivette azt az apró, tollal rajzolt képecskét, amelyről azután, amikor sebtében és titokban megvizsgálja, úgy véli, a dalmát partvidék térképe... „De talán a gyilkosságok is a Gellért-örökségért folynak, az etimológiáért” (44) – tűnődhet Sebe (és az olvasó is).

A Moronisi-családi történetet elmondó „tiszteletreméltó urak” az „Első Moronisi”-től, a „Kitűnő Fiatalembertől” kezdik a történeteket, az útnak induló Giovanninak az aranyak mellé egy pergamenlapot is bevarrtak a ruhájába, hogy a felfedezett folyókat lerajzolhassa majd... A család maga sem bizonyos, hogy a „Nagy Kartográfus” leszármazottját vagy magát Giovanni Morosinit kell-e Gellérttel azonosítani, mégha a „Legtekintélyesebb Szóvivő” azt is tudja, hogy 1032-ben három fiatal indult Magyarországra...

Az agg Sebe tudja, hogy „Annyi Gellért van, ahány feladat”, misztikus, szervező, diplomata, legjobb szívű testvér, főúri vagy népi lakomák leghálásabb vendége, a „közismert Gellértek” mellett volt „Legszemélyesebb Gellért” is. Sebe ezt a Gellértet is jól ismerte, hi-

szen gyerekkorában ő mentette ki Csanád katonái közül; tolmácsolt neki szlávra, székelyre, bolgárra, besenyőre és így tovább, voltaképpen a tanítványa volt.

A gyilkosság okára is igyekszik rájönni Sebe, kinek volt érdeke megöletni az Orseolo-sarjat, a szép aranyhímezőnőt, akit a Legszélső Házban rejtegettek.

A Dómban Anasztáz püspök Roberto atyával találkozik, aki azután megmutatja neki Gellért kéziratát, amelyet egy ládikában őriznek, s amelyről Sebe nem gondolja, hogy eredeti lenne, hiszen annak idején Diósdon, „a Legutolsó Misén senki nem írt, senki nem vett elő zsebéből tollat vagy pergament, csak Gellért beszélt lázasan az idők értelméről, a halálról és a feltámadásról” (85), s éppen Sebe, a „Leghűségesebb Tanítvány” jegyezte le mindent – néhány év múlva.

Később Roberto atya megmutatja neki Dániel könyvének kommentárját, amely „az önök Deliberatiojának [ti. Gellért fő művének] előzménye” (89), amelyet még Alberto atya életében lemásoltatott az akkori apát. Az eredetit, mondják Sebe érdeklődésére, nemrég egyéb holmikkal együtt ellopták... A bizonyosság ilyenképpen csak annyi, hogy ezek az atyák is arra törekednek, hogy nagyszerű kolostoruk számára egy „saját nevelésű, igazi szentet találjanak” (90). Sebe kutatómunkája így módszertanilag (mondhatni) körbeért. Amihez még az is járul, hogy Roberto atya óvja a Moronisi-család hatásától, amely helytelen belátásra vezetné Gellért származásával kapcsolatban.

A kommentárok kapcsán Sebe tudja: a kéziratot nem írhatta Gellért, „mert Gellért más valaki volt, ennek ellenére a kéziratot – ha van igazság a szavakban és a betűkben – csakis Gellért írhatta” (100). Ez az ellentmondás onnan (is) van, hogy „Minden szöveg varázslat, gondolta – a regényhős püspök – de mégsem szabad átengednem magam a szöveg bővületének” (101). S be is igazolódik sejtése, a Magisztrátus egy Morosinit választ Zarába helytartónak, a család (amint igazolni igyekezett) Gellért térítőpüspök rokonsága – miként emelhetné hát László király kardját Dalmácia felé... S e politikus szándék nyomán használták a Morosinik térképrajzolásra és -másolásra, az „Aranyhímező” ügyességét, s a nő, az „Elveszett Hercegnő” életében a „Magyar Származás” nem játszott különösebb szerepet.

„Ha nem lenne egy Történet a látható világ mögött, akkor talán nem értenénk semmit” (139) – vallja Sebe, s ennek alapján azt mondja el a „fiúknak”, hogy lehetséges az eredet, az az alaptörténet, hogy az ezredik évben alapított királyságba érkező fiatal, világgyűlölő szerzetes hitt abban, hogy „ez az Új Királyság” tökéletes királyság lesz. Mindenhol uralkodni fog a rend, béke, igazság” (144), csak hogy a mai világ (NB. Anasztáz kora) már meg sem érti ezeket az eszményeket. Bizonyos mértékben az eszményekben való hit igazolása a menyétes átváltozás elmondása, „a Királyné Eltűnése”: a Zsófia királynőt mentő Sebe – az asszonynak a részeg pogányok által menyétnek nézett szelíd mókusával, amelyet nyakon ragadott – kiáll elé, s „Boldogasszony”-nak mondja, aki régi képében jelenik meg. Így állítja meg a rombolást Bakonybéli, s hárítja a gaz Orseolóra a haragot. A teológiai abszurdum lényegtelenül válik... Az igazságot amúgy sem ismerhetjük meg – véli az idősebb püspök. „A Legfontosabb Tanút nem idézhetjük meg” (168), mondja, mégis a zsidó karú püspök átengedi a jövődó kutatást Vidnek.

A zárófejezetben – A transcriptio címűben – az agg pap elkezd írni az elődök szentséges tetteit. Mint tudjuk, s most ismét olvashatjuk, Lászlónak igaz szent kell, akit a Vatikán is elfogad. A menyétes átváltozás pogányos kapcsolatai nem megfelelők, Sebe „[...] tudta,

hogy a legendában, az ő írásában a Politikai lehetőségeket avagy a Tökéletes Keresztény Királyságot kereső Gellért helyett a jeruzsálemi zarándokútra készülő Gellértnek kell a történet kezdetén elindulni [...]” (172), azt is elhatározta, hogy megteszi Imre herceg nevelőjének, hiszen ha László úgy dönt, Imre története is kanonizációs bizottság elé kerülhet. A történetírás legfontosabbja: „És minden más lehetőséget is meghagyok, gondolta Sebe” (173), hiszen tudja, rábízott a magyarázat, s lehet, hogy az ő „Legszemélyesebb Magyarázata” az igaz, s Gellért az ő imáiból vált „magabiztos valósággá” (181). S ennél tovább nem juthatni semmilyen történés okainak és eredetének föltárásában, így az író idős főpap földre esik, és halálával folytatódhat a történet beteljesülése.

E recenzió olvasója ugyanolyan módszerességet (a lapszámról lapszámmra haladást) tapasztalhatott eddig a kötet bemutatásában, mint amilyent főntebb már mondtunk magáról a regényről. Bánki Éva könyve – megismételhető, amit az Esőváros című regénye kapcsán mondtunk (Tiszatáj LXIX [2005.], 9. sz. 95–100) – olvastatja magát, s ez olyan erény, amely a szerzőt dicséri. A történeti háttér freskója, a Szent Istvántól – Péter kétszeri, Aba Sámuel, Endre és Salamon királysága után – Lászlóig terjedő időké megfelel a történetelmondásnak. A sámánnak született Sebe (akinek beszélő neve van, mint egy helyütt elmélkedik is rajta: a *seb* szóból és birtokos személyragból állónak is felfogható) útja a szeleknek szóló parancsoktól a világi és égi hatalmakkal való szólásig jut el. Amit a világban való forgolódása során megtanult, hiszen megért két polgárháborút és hét véres uralkodóváltást, nem kevés: megtanulja, hogy jövődőt mondani, annyi, mint uralkodni (142); hogy a civilizáció felejtéssel kezdődik (60); hogy csak a Gellért-féle álmodozók hiszik, hogy az Isten teremtette világban minden megváltozik; hogy aki nem hiszi el saját hazugságait, azt az emberek kiközösítik (123); hogy a hatalmasok hatalmasok és a nincstelenek nincstelenek és tovább sorolhatnánk az agg püspök szentenciáit. S talán a legfőbb tanulságot már idéztük, mely szerint mindig van egy „Történet” a látható világ mögött. Ezt példázza talán az is, hogy bár Gellért latinon és venetóin nem ért más nyelvet, a legenda szerint meghallja, megéri az együgyű magyar szolgálólány éjszakai munkadalát – a „jel” mögött a lényegét, bár mindig a világ a jelet („Jelet”) látja, keresi, vizslatja.

A jelkeresés általánossággá emelése jelentkezik a központi regényalak mellett megjelenő szereplők, személyek típusa tévésében is. Amint az eddigiekből ez részben meg is mutatkozott „Legelfoglaltabb Fiatalember”-ről, „Legtekintélyesebb Szóvivő”-ről, „Legifjabb Magyar Királyok”-ről vagy éppen „Egyetlen és Igazi Latin [nyelv]”-ről, „Tökéletes Herceg”-ről, „Legelső Kartográfus”-ról és más effélékről olvashatunk mint jelölőkről, azt sugallva, hogy a jelöletek olyan egyedek, dolgok, tulajdonságok, amilyenek mindig és mindenütt föllelhetők a legendává írás előtt és alatt, sőt után. Az írásképpel, a nagy kezdőbetűvel való jelezésben is bizonyos didaktikus szándék megmutatkozását véljük látni, hiszen az általánosság és a jelképeség ilyenén kiemelése a mai olvasó számára nem feltétlenül szükséges már. Talán az elbeszélés mód az efféle jellege miatt érezhetjük úgy, hogy a jól megírt regényben némelykor több opak is lehetne, s e finom homályban talán nem látnánk (mint tükör által) homályosan.

A kanonizációval megbízott agg püspököt magát is aranyhímzőnek tarthatjuk, akinek hímzése az elkövetkező századokban is a legkülönbébb fényekre fénytöréssel válaszol, amelynek villódzásában ki-ki megtalálhatja azt, amit keres: rangot, hatalmat, hitet, csak

maga az igazság – mondhatni a hímzés alapszövege, amelyet készen kellett volna megtalálnia Sebének – nem látszik. A legendaíró beleírta magát a legendába.

A regényt nemcsak a hitelesnek megírt történeti háttér, hanem a művelődéstörténeti is és a gyilkossággal is érdekfeszítőbbé tett eseménylefutás mellett az elbeszélésmód erényei segítik. A főhős papot gyerekkorától jelen, aggkori állapotáig számos élethelyzetének és (érzelmi) állapotának apróbb-nagyobb képei mutatják be. Például az Orseolo-palotában meleg, édeskés és nedves illatokat érez, amelyeket fiatalon a fészülődő nőknél érzett (21), ugyancsak bódító gyümölcsszag zavarja eleinte a kolostorban, amely illat a citrom- és narancsfácskák révén árad (88). Ő és a vele lévő éneklő kanonok meg a kíséret „sós, anyáilízű kagylókat” esznek, később azután a magyar fiúk azután vidám képpel szürcsölik a kagylókat (ez is kétszer van megírva 93 és 96). Hasonlóképp Gellért is megismertetik: roppant gyakorlatias ember, öreg koráig egészséges volt (97), emelgette a köveket a pécsi székes-egyház építésekor (94), ő termelt először vöröskáposztát Magyarországon é. i. t. – A könyv nyelvezete és elbeszélésmódja szolgálja azt a jó értelemben vett irodalmiságot, amelyért érdemes olvasnunk. Az imént említett illatok színeszteszikus leírásai, a föl-fölbukkanó metaforák („A tengerszag, a kibontott női haj illata letelepedett mellé” 145; „a latin nyelvek virágoskertje” 82) éppúgy beszimulnak a szövegstílusba, mint a „Sebe bordái közé beszúrt a fájdalommal vált megvetés” (59) mintájú (szillépszisen is alapuló) igefüggvény(metafora); hasonló egyberántó szerkezet: „a költőző fecskékkel együtt minden évben megérkeztek a velenceiek üzenetei is” (19). Ritka helyen találunk némi (szükségtelen) anakronizmust, talán csak az *állam* (10) és a „senki nem vett elő zsebéből tollat” (85) kitétel ilyen. – A könyv technikai kivitele (tipográfiája, kötése, borítója) összesimul a literatúrai nyelvi tartalommal.

Bánki Évát, az író, akárcsak a kanonizációval megbízott püspökhősét, magát is aranyhímzőnek tarthatjuk, aki egy ritka szövésű alapra, amely megritkult és elgyengült erejű fonalakból áll, dolgozta rá a magyar múlt hímét, hogy az aranyszálak értéke révén új ábrázolat jött létre, amelyen nemcsak a történelmi múlt képe sejlik föl, hanem az emberi közösségek mitikus szellemiségének vázrajza is.

Büky László